

Tofiq Hacıyev

(Əvvəli ötən sayımızda)

Əli bəy Hüseynzadə Azərbaycan mədəni mühitinə "Həyat" verdi - Azərbaycanın milli burjuva mətbuatını yaratdı. Azərbaycanın maarifpərvər, millətsevər dahi kapitalisti ilə - Hacı Zeynalabdin Tağıyevlə ünsiyyət qurub, bütün Türk dünyasına ideya işığı verən "Füyuzat"ı Azərbaycana və Türk dünyasına bəxş elə-

Türk dünyasının böyük oğlu

di. Bu yüksək məsləkli milli burjuva mətbuatı Azərbaycanda dəyəri ölçüyəgəlməz milli ideologiya hazırladı. Əli bəy "Füyuzat"la və kamil elmi-fəlsəfi əsərləri ilə bütün türk aləmində milli əqidəli, yüksək səviyyəli mühərrirlər, ədiblər, siyasi ideoloqlar yetişdirdi. O, Azərbaycan ədəbiyyatında romantika məktəbi qurdu, Azərbaycan ədəbiyyatına Məhəmməd Hadini verdi. Onun ideoloji məktəbindən böyük Hüseyn Cavid çıxdı. Cavidin "İblis"i Əli bəyin ideoloji fəlsəfəsinin kamil, bəşəri bədii təəcəssümüdür.

"Molla Nəsrəddin" və "Füyuzat" Azərbaycan ədəbiyyatının, ədəbi-mədəni fikir tarixinin iki möhtəşəm düşüncə mərkəzidir. Hər ikisi eyni dərəcədə millidir, hər ikisi eyni dərəcədə bəşəridir. Hər ikisi millət və vətən üçün eyni dərəcədə işıq mənbəyidir. Və Mirzə Cəlillə Əli bəy millətin oyanışında, dirçəlişində əsrin iki fikri sərkərdəsidir.

Ancaq şovinist, anti-türk, anti-islam sovet ideologiyası "Molla Nəsrəddin"lə "Füyuzat" arasında ideoloji uçurum yaratmışdı. Sovet dövründə Azərbaycanda yeni nəsillərin düşüncəsində onları iki düşmən kimi üz-üzə qoymuşdular. Və sovet dövründə "Füyuzat"dan, Əli bəydən heç nə oxumamış cavan nəsillər tarixi elə sovetlərin təqdim etdiyi kimi də qəbul edirdi. Sovetlər məhv oldu. Milli müstəqilliyimiz yarandı. Və birdən gördülər ki, "Molla Nəsrəddin" jurnalına, M.Ə.Sabirə ilk qiymət verən Əli bəy Hüseynzadə olub. "Molla Nəsrəddin" jurnalının cəmi iki sayı çıxandan sonra insanlar "Həyat" qəze-

tində Əli bəyin bu məzmununda bir yazısını mütalif etdilər: mahir ustalar quru kötükdən cilalı, parıltılı ev avadanlığı mebellər düzəltdiyi kimi, "Molla Nəsrəddin" də müsəlman cəmiyyətində cilalama işi aparır, gülüşlə, məzhəki rəsmlərlə cahillərin nadan əlamətləri üzərində yonqu işi aparır. Yazır: bəziləri deyirlər ki, bu ağır vəziyyətimizdə gülüş nəyimizə gərəkdir? Özü də cavab verir: bu təsvirlərin üstündən gülüş pərdəsini götürsəniz, altında göz yaşları görəcəksiniz, höknürtü eşidəcəksiniz. Davam edir: bu gülüş Qoqolun, Dikkensin gülüşüdür. Və belə yekunlaşdırır: yox, bu gülüş "Molla Nəsrəddin" gülüşüdür.

Etiraf edək ki, bu günə qədər heç kəs "Molla Nəsrəddin"ə bu qiyməti verməyib. Sonralar buna uyğun sözlər deyildi. Ancaq bu sözü ilk dəfə Əli bəy gələcək "Füyuzat"ın redaktoru dedi. Sonrakılar onu improvizə etdilər. Əli bəy M.Ə.Sabirin məşhur şeirini "Həyat" qəzetində çap elədi:

*İki qonşu, iki qardaş bir vətəndə həmdiyar,
Əsrlərlə ömr edib süllü işrə bulmuşkən qərar,
Fitneyi-iblis-i-məhun oldu nəgəh aşkar...
Ey söxəndanan, bu günlər bir hidayət vaxtıdır,
Ülfətü ünsiyyətə dair bir xitabət vaxtıdır.*

Əli bəy deyirdi: "Başqa millətlərlə qabiliyyətimiz və istedadımız yetər". Qabiliyyət və istedad türkün xislətindəndir, onun canında, qanındadır. Bu keyfiyyətləri hərəkətə gətirən, onu idarə edən, yönəldən sərkərdə, dövlət olmalıdır.

Bu gün Əli bəyin vətəninə müstəqil Azərbaycan dövləti, onun cavan sərkərdəsi Prezidentimiz türkün bu istedad və qabiliyyətini idarə edir, onu yönəldir ki, bugünkü tədbirimiz baş tutur. Böyük türk coğrafiyasından, 12 ölkədən bura toplanıb türkcəmizi təhlil etməyimiz, bir-birimizlə fikir mübadiləsi aparmağımız Prezidentimizin bu dövlət siyasətinin əyani göstəricisidir.

Əli bəyin elmi-fəlsəfi, siyasi düşüncəsi kimi bədii dili də mükəmməldir. O, siyasi lirikanın gözəl nümunələrini verib. Deyirdi:

*Zülməti-şər bulsa da bir dəm zəfər,
Pərtövə hökm etsə də zülmət əgər,
Sönsə də ənvəri-kəməli-hünər,
Qəm yemə, səbr et, bu da yahu keçər.
Siyasi şeir dili Məhəmməd Hadinin
Qoymuş meləl imzasını övqari-həyata,
Yox millətinin xətti bu imzalar içində.*

- deyən siyasi şeirinin, yaxud Mirzə Ələkbər Sabirin

*Daş qəlblə insanları neylərdin, İlahi?
Bizdə bu soyuq qanları neylərdin, İlahi?*

- deyən möhtəşəm satira dili ilə bir səviyyədə kəsərlə və kamildir. Sabir də, Hadi də, Əli bəy də bir məsləkli adamlarıdır, bir ideyanın yolçularıdır. Sabir və Hadi vətən, millət ideya cəbhəsinin böyük, fədakar döyüşçü-əsgərləri idilər, ancaq Əli bəy bu vuruşun strateji sərkərdəsi idi.

Əli bəy deyirdi:

*Ədu qırır qapını
Biz evdə bihabəriz.
Nə başqa başqalarız,
Nə ittihad edəriz.*

Bu gün Əli bəyin ideyası çiçəklənir. Bütün türk coğrafiyalarından bura toplaşmışıq. Demək ki, ittihad edirik, birləşirik, bir-birimizi duyuruq. Əli bəyin də ruhu şad olur.

P.S. Əli bəy öz milləti ilə öyünürdü. Millət anlayışında ancaq Azərbaycan xalqını yox, bütöv türk varlığını düşünürdü; Göyalp deyən kimi, türkcənin danışıldığı bütün coğrafiyanı (Turanı) qavrayırdı. Böyük iftixar duyğusu ilə erməni millətinə üzünü tutub deyirdi: "İçinizdə nə bir Əbu Əli Sina, nə bir Mövlana Rumi, nə bir Uluğ bəy göstərəməzsiz. İki minillik tarixinizi qarışdırırsanız, yenə göstərəməzsiz" (təfərrüat üçün baxın: "Ədəbiyyat qəzeti", 28.02.15).

Əli bəy millətinin təkcə qələm sahibləri ilə deyil, qılınc sahibləri ilə də fəxr edirdi. Anar demişkən, torpağı qorumasan, o, bəhrəli vətən olmaz. Həm də Əli bəyin öyündüyü türk əliqılıncıları sadəcə Koroğlu, Babək, Qaçaq Nəbi deyil, türk dövlətçilik tarixini, türk hərbi sənətini dünya tarixinə çevirmiş sərkərdələr, dövlət başçıları idi:

*Çingizləri titrədi şu afağı sərəsər,
Timurları hökm etdi şahinşahlara yeksər,
Fatehlərinə keçdi bütün kişvəri-qeysər,
Yarın gələcəkdir yenə Tonqayi-Əlp Ər.*